

در اعزام حجاج ایرانی به مکه ایدئولوژی از دیپلماسی پیش می‌افتد

به قلم مهدی خلجی (/fa/experts/mhdy-khljy-0/)

۲۸ اوت ۲۰۱۷

همچنین دست‌یافتنی به

/ (English (/policy-analysis/ideology-outweighs-diplomacy-irans-hajj-decision

العربية (/ar/policy-analysis/alaydywlvjya-tfwq-aldblwmasyt-fy-qrar-alhj-alkhas-bayran/)

درباره نویسنده

مهدی خلجی (/fa/experts/mhdy-khljy-0/)

مهدی خلجی عضو ارشد و هموند پژوهشی خانواده لیبتسکی در انستیتو واشنگتن پژوهشگر تشیع فلسفه و کارشناس سیاست ایران

تحلیل کوتاه

برای رهبران جمهوری اسلامی ایران مزایای موافقت با اعزام زائران ایرانی به حج بیش‌تر از ضرر این تصور است که در مصاف با سعودی-ها کوتاه آمده‌اند

در شامگاه ۱۴ شهریور بیش‌تر از ۸۶ هزار زائر ایرانی مراسم حج را به پایان خواهند برد حضور حجاج ایرانی در حج امسال پس از آن ممکن شد که مقامات عربستان سعودی با اعطای مجدد ویزا به زائران ایرانی یک سال پس از تعلیق آن موافقت کردند این اقدام پس از آن صورت گرفت که ایران در ماه جولای (تیرماه) امسال یک سال پس از حمله معترضان ایرانی به سفارت عربستان سعودی در تهران علایمی برای از سرگیری روابط دیپلماتیک با ریاض نشان داد

از جمله دلایل اصطکاک میان جمهوری اسلامی ایران و پادشاهی عربستان می‌توان به واقعه رمی جمرات در سپتامبر ۲۰۱۵ (شهریور ۱۳۹۴) اشاره کرد که صدها زائر ایرانی در اثر ازدحام جمعیت در منطقه منا در مکه کشته شدند و اظهارات تند و کم سابقه تهران را به دنبال داشت و نیز موضع‌گیری دو کشور بر سر جنگ سوریه و یمن از دو جبهه مخالف یکدیگر سعودی‌ها و همتایان سنی‌شان تلاش ایران را برای سلطه منطقه‌ای با ناراحتی فزاینده‌ای می‌نگرند علیرغم این تنش‌ها مذاکرات پیگیر نمایندگان رهبر جمهوری اسلامی ایران با مقامات سعودی برای باز کردن راه سفر زائران ایرانی به مکه اهمیت استراتژیک حج را برای مقامات این کشور به نمایش گذاشت علیرغم آنکه این مذاکرات برای تدریجی‌سازی رژیم امتیازدهی چشمگیری به حساب می‌آید

پس‌زمینه

قبل از این تغییر ایرانیان به دلایل متعددی تصور نمی‌کردند که به این زودی بتوانند به حج بروند اگر به بیانات تحریک‌آمیز ضد سعودی و سیاست تهاجمی منطقه‌ای - که منشا هر دو علی‌خامنه‌ای رهبر جمهوری اسلامی ایران است- و همچنان روابط رو به گرمی ایالات متحده با دولت‌های سنی منطقه توجه شود تردید مذکور به هیچ وجه بیجا نبوده است بی‌تردید آیت الله خامنه‌ای تصمیم‌گیرنده نهایی در امور حج است

روابط پرتنش میان روحانیون برسر اقتدار در ایران و حاکمان عربستان دست کم به رویدادهای سال ۱۳۶۶ خورشیدی بر می‌گردد در آن زمان در مکه میان زائران شیعه و نیروهای امنیتی سعودی درگیری رخ داد و در اثر آن ۴۰۰ ایرانی جان خود را از دست دادند در آن زمان حجاج ایرانی معمولاً تظاهرات پر سر و صدایی در جریان مراسم حج به راه می‌انداختند که هرچند در ظاهر هدف آن اعتراض به ایالات متحده بود اما به طور ضمنی پادشاهی عربستان سعودی را نیز مورد انتقاد قرار می‌دادند علاوه بر آن مقامات سعودی این اتهام را مطرح کردند که بسیاری از زائران ایرانی سلاح حمل می‌کرده‌اند پس از این تراژدی آیت الله خمینی اعلام داشت که جمهوری اسلامی همانقدر که از مساله «قدس» (اورشلیم) و یا بدی‌های صدام حسین رییس جمهور عراق نمی‌تواند بگذرد «از مساله سعودی» نیز

نخواهد گذشت هرچند دو سال پس از مرگ ایت الله خمینی روابط دیپلماتیک دو کشور در سال ۱۳۷۰ خورشیدی احیا گردید اما هیچ گاه به حالت عادی در نیامد.

در ۱۷ دی ۱۳۹۴ خورشیدی در اوج اختلافات عربستان سعودی و ایران علی قاضی عسکر نماینده آیت الله خامنه‌ای در امور حج و زیارت با توجه به حادثه منا وعده داد که با دقت این رویداد بررسی می‌شود اما در عین حال مدعی شد که تصمیم‌گیری در مورد حج در حوزه-اختیارات رهبر جمهوری اسلامی ایران است از این رو ابراز نظر دیگران در این مورد اشتباه است او در ادامه با اشاره به دیدگاه‌های خامنه‌ای گفت که حج یک «فریضه الهی» و «رکن اسلام» است که «به آسانی نباید تعطیل شود». البته او ضمن تفکیک میان حج و مسایل روزمره سیاسی با اشاره به فراهم‌سازی شرایط لازم این سفر گفت که به جا آوردن حج به عنوان وظیفه دینی مشروط و منوط به مصونیت و امنیت زائرین است و البته رهبر نظام با توجه به رهنمودهای عقیدتی جمهوری اسلامی اجازه تعطیل احکام اساسی اسلام از جمله حج روزه و نماز را نیز دارد در دی ماه ۱۳۶۶ خورشیدی شخص آیت الله خمینی همین نکته را در پاسخ به اظهارات آقای خامنه‌ای رییس جمهور وقت در خطبه نماز جمعه روشن ساخت که اگر حج «در تضاد با مصلحت کشور اسلامی قرار گیرد» قابل تعطیل است از این رو می‌توان توجیه تعطیلی مراسم حج را هم در فقه اسلامی و هم ایدئولوژی رژیم ایران یافت.

مشکلات بزرگتر ایران با حج

ایران با انتقاد از [چگونگی برگزاری مراسم] حج که اغلب ریشه در عرب‌ستیزی شوونیستی دارد اهداف گوناگونی را دنبال می‌کند یکی از اظهارات معمول این است که مراسم حج تجارت پرسودی برای اعراب است در سال‌های اخیر تبلیغات ضد سعودی به طور ماهرانه‌ای توانسته است که ناسیونالیست‌های عرب‌ستیز ایرانی را که به لحاظ تاریخی در ضدیت با رژیم قرار داشته‌اند در کنار خود بسیج سازد اسلامگرایان تندرو حامی سیاست‌های منطقه‌ای ایران به خصوص در سوریه نیز از منظر ایدئولوژیک به لحاظ اصولی از مخالفت با عربستان سعودی پشتیبانی می‌کنند این عناصر اجتماعی از توقف سفر حج استقبال می‌کنند و نگرانند که مبادا سفر حج از سر گرفته شود فشارهای عمومی از این ناحیه تا آن حد قدرتمند بود که وقتی قاضی عسکر نماینده خامنه‌ای در امور حج و زیارت در ۲۸ اسفند ۱۳۹۵ خورشیدی از توافق با عربستان سعودی برسر از سرگیری اعزام حجاج ایرانی خبر داد احساس کرد که باید توافق را توجیه کند: «ما با سعودی ها توافق کردیم که مساله حج را از روابط سیاسی دو کشور جدا بدانیم و آن‌ها نیز پذیرفتند که عزت و امنیت حجاج ما را تامین می‌کنند با این حال سفر حج مورد هجمه بی‌سابقه عناصر ضد انقلاب قرار گرفته است» او توضیح داد که بنا به توافق انجام شده عربستان قرار است که ویزا را به صورت الکترونیکی برای حجاج ایرانی صادر نماید چون «برای ایران کسر شان است که حجاج آن از کشور سوم ویزا دریافت کنند» قاضی عسکر در ادامه گفت که ریاض مسئولیت حادثه منا را پذیرفته و گروه شرکت‌های بن لادن نیز به خانواده‌های داغ‌دیده دیه می‌پردازد.

قاضی عسکر از این اتهام در تعجب بود که پول حج به «کیسه سعودی‌ها» رفته و خرج گلوله‌های عربستان در یمن در جنگ با حوثی‌ها متحدین ایران می‌گردد به گفته او برخی می‌گویند که بهترین استفاده از پول حج کمک به فقرا است اما سوال اینجاست که آیا می‌شود فریاض دینی را به نفع کارهای خیر دیگر ترک کرد.

قاضی عسکر به تاریخ ۱۸ مرداد ۱۳۹۶ خورشیدی با ابراز سخنان مشابهی گفت که «گروه‌های معینی به بهانه حج افکار ضد مذهبی و نژادپرستانه خود را گسترش می‌دهند» اما جمهوری اسلامی نمی‌تواند که مردم را از مراسم حج محروم سازد او اضافه کرد که نه تنها سعودی‌ها از حج به لحاظ مالی نفع می‌برند بلکه ایرانیان نیز از آن بهره مالی دارند.

اطمینان مجدد به نمازگزاران

در ۲ اردیبهشت ۱۳۹۶ خورشیدی یک ماه پس از رفع تعلیق بعثه مقام رهبری در امور حج با صدور اطلاعیه‌ای به اظهارات ضد سعودی محمدعلی موحدی کرمانی امام جمعه موقت تهران واکنش نشان داد به عنوان مثال خطیب نماز جمعه تهران این اتهام را مطرح کرد که «سعودی‌ها به پیروی از اسلام و قرآن تظاهر می‌کنند اما هرگامی که بر می‌دارند در تضاد با منافع جهان اسلام قرار دارد» در پاسخ به این اظهارات بعثه مقام رهبری در اطلاعیه‌اش خاطر نشان ساخت که «مسئولان نظام جمهوری اسلامی ایران هیچ‌گاه طرفدار تعطیلی حج نبوده و نیستند» این اطلاعیه ضمن تفکیک مناسک حج از روابط تلخ دیپلماتیک ایران-عربستان به ایرانیان اطمینان خاطر داد که حجاج شیعه از کشورهای مختلف جهان در حج سال ۱۳۹۵ خورشیدی حضور داشتند و تهدیدی متوجه آن‌ها نبود در بیانیه اذعان گردیده است که عده‌ای «در پی عدم حضور یا کمرنگ کردن حضور شیعیان در مناسک حج هستند و برخی با انتشار مطالب کذب» اهداف ضد دینی و ضد ملی را دنبال می‌کنند از این رو در بیانیه به آقای کرمانی توصیه شده است که «ما بر این باوریم که با بهره‌گیری از دیپلماسی حج می‌توان در کاهش تنش میان امت اسلامی گام برداشت و استفاده از الفاظ دشنام‌گونه مشکلی را حل نمی‌کند»

در ۲۶ اردیبهشت علی پروانه عضو بعثه مقام رهبری در امور حج با ابراز اظهارات مشابه تاکید کرد که شرایط برای حج‌گزاران ایرانی آماده است او ضمن رد این ادعا که سعودی‌ها به لحاظ اقتصادی از عواید حج نفع ناروا می‌برند گفت که پادشاهی عربستان «نیازی به

دم و دستگاه بوروکراتیک

در ایران تمام امور حج تحت کنترل حکومت قرار دارد و مسئولیت‌ها میان دو نهاد تقسیم شده است: نماینده ولی فقیه در امور حج و زیارت که دفترش نظارت بر بخش‌های سیاسی-مذهبی مناسک را به عهده دارد و تحت امر مستقیم آیت الله خامنه‌ای کار می‌کند و آن دیگر سازمان حج و زیارت است که مسئولیت امور تدارکاتی خدماتی و اداری حج را به دوش دارد. البته سازمان حج و زیارت به عنوان یک سازمان وسیع وابسته به وزارت فرهنگ و ارشاد مسئولیت هماهنگی کل روند حج را به عهده دارد. این سازمان دارای ۲۱۵ شاخه و ۶۰ هزار مدیر و کارمند در سرتاسر کشور است که برای دو میلیون زائر خدمات ارائه می‌کنند. این زائران نه تنها از مکان‌های مذهبی در عربستان سعودی بلکه از عتبات عالیات در عراق و جاهای دیگر دیدار می‌کنند.

سال گذشته حسن روحانی رییس جمهور ایران بودجه این سازمان را از ۸۴۲۰۰۰ هزار دلار به ۱ میلیون دلار افزایش داد اما این ارقام تنها بخش کوچکی از منابع آن به حساب می‌آید. در واقعیت امر سازمان حج همانند یک آژانس بزرگ مسافرتی عمل می‌کند که هزینه‌های سفر زیارتی را از زائران جمع می‌کند. برخی اوقات متقاضیان میان ثبت نام و سفر به حج سال‌ها در انتظار می‌مانند و در صورت تفاوت قیمت‌ها میان زمان ثبت نام و هنگام سفر باید هزینه‌های اضافی را نیز بپردازند. در حالی که ثبت‌نام‌کنندگان انتظار طولانی برای این زیارت در پیش دارند برخی هم به امید پیش افتادن سفر وارد بازار سیاه می‌شوند.

در اساسنامه دفتر نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت برخی از چهارده وظایف محوله آن قابل توجه‌اند:

- استفاده از حج در جهت استواری و اتقان امت واحد اسلامی در چارچوب سیاست‌های کلی نظام
- تدوین استراتژی و خط مشی کارکرد بین المللی حج
- انجام پژوهش‌های کاربردی برای مقابله با خرافات انحرافات و شبهات اعتقادی
- نظارت بر دریافت وجوهات مآخوذه از زائرین جهت حفظ منافع آن‌ها
- تولید و توزیع کتاب‌ها و دیگر محصولات فرهنگی

منابع مالی این دفتر متشکل از کمک‌های رهبر نظام بودجه حکومت کمک‌های نقدی و غیر نقدی افراد و نهادها درآمد‌های ناشی از فعالیت‌های فرهنگی هنری و غیره می‌باشد.

سایر مقامات شیعه نیز دفاتر زیارتی خود را در شهرهای مکه و مدینه گشوده‌اند که از جمله می‌توان به مراجع مقیم قم مانند ناصر مکارم شیرازی عبدالله جوادی آملی حسین نوری همدانی جعفر سبحانی حسین وحید خراسانی موسی شبیری زنجانی لطف الله صافی گلپایگانی محمود هاشمی شاهرودی و کاظم حائری اشاره کرد. روحانیون مقیم نجف که دفاتر وابسته به خود دارند محمد اسحاق فیاض محمد سعید الحکیم و علی سیستانی هستند.

محمد مهدی معراجی رابط بعثه آیت الله خامنه‌ای با بعثه سایر مراجع مذهبی در مصاحبه‌ای در شهریور ۱۳۹۵ خورشیدی با مجله- *صباحات* چاپ قم توضیح داد که این دفاتر با شاخه‌های متعدد وظیفه راهنمایی مذهبی زائرین حج از «سرتاسر جهان شیعه» را به عهده دارند. او در ادامه گفت «آن دسته از شیعیانی که به راحتی با ایران نمی‌توانند ارتباط برقرار کنند به اینجا- به مجمع بزرگ حج- می‌آیند و سوالات‌شان را می‌پرسند» او در عین حال گفت که مراجع تقلید در سطح کلی پیرو حاکمیت مذهبی‌اند. حتا اگر با دیدگاه‌ها و مقدمات فکری آن موافق نباشند. از این رو وقتی نمایندگی ولی فقیه در امور حج اعلام کرد که ایران در حج ۱۳۹۵ خورشیدی شرکت نمی‌کند دفاتر سایر مراجع نیز چنین کردند.

استفاده‌ها و سوء استفاده‌های ایدئولوژیک از حج

نماینده مقام رهبری ایران نه تنها اجازه انتقال پول بودجه دفتر مزبور به عربستان سعودی را دارد بلکه کمک‌های نقدی زائران ایرانی و غیر ایرانی را نیز دریافت می‌کند. این دفتر نمایندگی با توجه به علایق گوناگون حکومت عواید به دست آمده را به شکل غیر شفاف در میان دیگر زائرین و رهبران شیعه توزیع می‌کند. در سطحی وسیع‌تر حج برای جمهوری اسلامی هم فرصتی را برای طرح و مراوده- ایدئولوژیک با مسلمانان شیعه و سنی فراهم می‌سازد و هم در این ایام به تاکید مجدد روی سیاست‌های ضد اسرائیلی و آمریکایی خود به خصوص سیاست‌های مربوط به منطقه می‌پردازد.

از منظر تلاش دیرینه ایران برای احراز رهبری امت اسلامی حضور مجدد در مراسم حج تصمیمی کاملاً منطقی است. ایران اگر چنین نکند از مسلمانان جهان منزوی می‌شود و به طور فزاینده‌ای در برابر تبلیغات حکومت‌های سنی و نهادهای سلفی آسیب‌پذیر می‌گردد. با توجه به نقش ایران در بحران سوریه چنین اقدامی فوراً لازم می‌نماید. البته مشارکت سنگین ایران در این جنگ این تصور تاریخی را نیز

تقویت بخشیده است که اقلیت شیعه مسلمانان نامشروع با رویاهای تاسیس امپراتوری و افکار رافضی‌اند که تهدیدی در برابر اجتماع بزرگ‌تر مسلمانان به حساب می‌آیند. آیت الله خامنه‌ای و مقامات زبردستش نه تنها در برابر فشارها جهت ادامه تعلیق زیارت حج مقاومت کردند و لحن ضد سعودی خود را نرم‌تر ساختند بلکه به حاجیان ایرانی گفتند که از اقدامات تحریک‌آمیز خودداری ورزند و حتا توصیه کردند که در کنار مسلمانان سنی نماز را در مسجد الحرام در پشت امام آن مسجد به جا آورند. این موضع‌گیری به هدف ترسیم چهره حکومت ایران به عنوان عضو جداناپذیر امت اسلامی که دیدگاه و کردار کاملا اسلامی دارد صورت گرفته است.

در سال‌های پیش رو گشایش در روابط دیپلماتیک ایران و عربستان غیر قابل تصور است اما با این حال جمهوری اسلامی به تلاش خود برای تفکیک حج از روابط دو کشور ادامه می‌دهد و به این ترتیب دروازه زیارت برای حجاج ایرانی بازخواهد بود.

RECOMMENDED

BRIEF ANALYSIS

Bennett's Bahrain Visit Further Invigorates Israel-Gulf Diplomacy

فوریه ۲۰۲۲

Simon Henderson

[\(/policy-analysis/bennetts-bahrain-visit-further-invigorates-israel-gulf-diplomacy\)](#)

BRIEF ANALYSIS

Libya's Renewed Legitimacy Crisis

فوریه ۲۰۲۲

Ben Fishman

[\(/policy-analysis/libyas-renewed-legitimacy-crisis\)](#)

BRIEF ANALYSIS

The UAE Formally Ceases to be a Tax-Free Haven

مورخه ۱۴۰۲.۰۲.۲۲

Sana Quadri ,

Hamdullah Baycar

[\(/policy-analysis/uae-formally-ceases-be-tax-free-haven\)](#)

TOPICS

[\(fa/policy-analysis/rb-w-aslam-syasy/\)](#) عرب و اسلام سياسي

REGIONS & COUNTRIES

[\(fa/policy-analysis/kshwrhay-hashykhlyj-fars/\)](#) کشورهای حاشیه خلیج فارس

[\(fa/policy-analysis/ayran/\)](#) ایران